

PREVENCIÓ DE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE A SECUNDÀRIA. “TALLERS DE PREVENCIÓ DE LES RELACIONS ABUSIVES”

Concepció Garriga, psicòloga, psicoterapeuta.

Partint d'una proposta del col·lectiu Dona de Vilafranca, Carmen del Rio i jo mateixa vam elaborar i portar a terme un seguit de “Tallers de prevenció de les relacions abusives” en un IES de la comarca del Penedès. Amb aquest article tenim dos objectius: volem donar a conèixer aquesta experiència, així com aportar les dades que hem obtingut a partir d'uns qüestionaris que hem passat. Considerem que pot ser d'interès pel nostre col·lectiu tenir coneixement d'una de les maneres com podem contribuir a l'eradicació d'aquesta forma de violència que afecta d'una manera tan colpidora, particularment a moltes dones del nostre entorn.

La violència de gènere:

El que s'anomena violència de gènere és un fenomen que fins molt recentment estava invisibilitzat pel fet que formava part de les nostres arrels culturals judeo-cristianes, de menyspreu absolut envers les dones –considerades éssers inferiors-; que instituïa un univers patriarcal que partia del Déu-pare i que transmetia la seva autoritat jeràrquica al pare de família, el qual podia fer ús de la força per mantenir el seu estatus de cap de família, si calia.

La violència de gènere és **violència envers les dones** que, com acabem de descriure, s'exerceix no només de forma física, sinó sobretot de forma simbòlica, constituint el que s'anomena sistema sexe-gènere, que dicotomitza el pensament segons les categories de masculinitat i feminitat, i que atorga als homes i les dones valors desiguals, organitzant, d'aquesta manera, un sistema normatiu jeràrquic que estructura la discriminació de tot allò femení.

Dades:

L'expressió actual d'aquesta violència envers les dones es manifesta en forma d'abusos psíquics, físics i sexuals, i la podem concretar en les següents dades:

1. Afecta el 50% de la immensa i extensa població islàmica¹ “de l'única victòria que es poden ventar a l'Islam és la de guanyar la guerra contra les dones”, ... “allà encara està pendent que es reconegui que les dones tenen ànima... i que, per tant, tenen drets humans,... els mutilen el cos amb l'ablació del clítoris o la infibulació”... les dones que viuen en el món musulmà... “saben que qualsevol home, en qualsevol moment, no només les pot repudiar sense haver de donar cap explicació, sinó que les pot colpejar fins a la mort, i els ho veuen fer”
2. Segons les fonts², d'un 23 a un 33% de les noies del món occidental ha patit algun tipus d'abús: menyspreada, apallissada, obligada a mantenir relacions sexuals,...; els perpetradors, són homes en el 95% dels casos, molt propers: el

¹ Segons dades publicades el 28/3/2000 a l'AVUI, per Jordi Garcia-Petit en un article titulat: “La marginació femenina al món musulmà, una vergonya universal; Fanatisme contra la dona”, on deia les coses clares i pel seu nom:

² Finkelhor, S. i cols, 1986, *A sourcebook on child sexual abuse*” Sage, Califòrnia

42,5% els pares biològics, el 23,7% familiars, el 17,5% coneguts no familiars, 13,8% padrastres³.

3. A l'estat espanyol⁴, el 4,2% de les dones (640.000) són maltractades en l'àmbit domèstic, d'aquestes, el 70% fa més de cinc anys que pateixen aquesta situació. Un 12,4% de la població (és a dir, 1.828.571 de dones) són "tècnicament maltractades", eufemisme que correspon a: ser insultades, obligades a mantenir relacions sexuals, amenaçades,...
4. Una de nosaltres⁵ porta a terme un estudi en una ciutat del Vallès Occidental, sobre una mostra de 522 adolescents, estudiants de secundària, que posa de manifest que els nois adolescents tenen actituds favorables a la coacció i violència sexuals en molta major mesura que les noies, essent els nois de les classes més benestants i que van a una escola concertada religiosa els que tenen les actituds més a favor de la coacció i la violència; i les noies filles de famílies benestants, però amb estructures menys convencionals, amb mares amb estudis, i que van a la pública en un barri residencial, les que es guarden més de la coacció i la violència sexuals.

Necessitat d'accions orientades a la prevenció de la violència vers les dones:

Tant el preàmbul com les dades que hem aportat posen de manifest la magnitud i la malignitat del fenomen de la violència vers les dones, i clamen per la urgència en eradicar-la.

Si tenim en compte l'àmbit i la profunditat de la problemàtica que estem tractant, ens adonarem que per eradicar la violència vers les dones cal modificar el sistema gènere i els seus efectes estructurants, tant de la psique humana, com de la organització social, i que per això calen accions a diferents nivells.

Les autores més contemporànies (Chodorow, 1984, 1994, 1999; Benjamin, 1995, 1996, 2002; Berbel i Pi-Sunyer, 2001; Dimen, 2003, Goldner, 2003) proposen que, per modificar el sistema d'adquisició del gènere normatiu, cal modificar el sistema de criança en direcció al que anomenen "parentalitat dual" i "nou contracte sexual", pràctiques mitjançant les quals els pares es corresponsabilitzen tant de l'economia com de la criança, i d'aquesta manera ofereixen a les criatures models de gènere més creuats, cosa que els ha de permetre sortir del model dicotòmic jerarquizant i entrar en els terrenys més múltiples i complexos que ofereix la postmodernitat, de manera que puguem parlar de masculinitats, feminitats i sexualitats.

Chodorow (1999) sosté que la identitat de gènere de cada ú és un entreteixit inextricable, pràcticament una fusió, de significat personal i cultural. Goldner (2003)⁶ proposa que "el gènere estaria construït com una identitat social fixa (*el que anomenem estereotip*) i un estat psíquic fluid (*la vivència personal del gènere*)"⁷... per tant la qüestió crítica consisteix en considerar la mesura en que el/la subjecte/a s'experimenta a si mateix/a com investint el gènere amb significat, o en si el gènere és un significat que té lloc en ell/a", i afegeix: "la capacitat de fer aquesta distinció crítica

³ Intebi, I. 1998, *Abuso sexual infantil en las mejores familias*, Ed. Granica, Buenos Aires

⁴ El 6 d'Abril del 2000 l'AVUI publica les dades d'una macroenquesta "La violencia contra las mujeres" encarregada per l'Instituto de la Mujer.

⁵ Garriga, C. "Gènere, violència i sexualitat" *Full Informatiu* núm. 163. Novembre 2003.

⁶ Vaig publicar una ressenya del seu article al *Full Informatiu* núm. 165, de Gener 2004. Garriga, C. Ressenya de "Gènere irònic, sexe autèntic de V. Goldner.

⁷ El contingut entre parèntesi és nostre.

ha estat conceptualitzada per Bassin (1996) i Benjamin (1995) com una de les principals consecucions del desenvolupament”.

Per tant, ens adonarem que modificar el sistema de gènere normatiu vigent no és només una necessitat urgent per evitar que se segueixin produint abusos de qualsevol ordre sobre les dones, sinó que és també assolir un nivell superior en l'escala del desenvolupament personal, emocional i mental. Dio Bleichmar (2005)⁸ defineix el *self cohesiu* com: la vivència profunda d'estar compenetrat/ada amb el que un/a fa sense sentiment d'estranyesa respecte a un/a mateix/a. La persona que té un *self cohesiu* no sent el desig com a dissonant, que no correspon al que pensa, o al que caldria pensar o fer; no es troba plena de dubtes sinó que sent que el que fa és el correcte. El concepte de *self cohesiu* pot ser un dels paràmetres per mesurar el nivell de desenvolupament personal assolit.

També es pot veure que aquest treball de desenvolupament té molt de personal. Que destinar polítiques públiques a fomentar la igualtat d'oportunitats és fonamental, i imprescindible perquè es faci en les millors condicions, i per modificar el nivell simbòlic, però que del que es tracta finalment, és de propiciar una reflexió a fons en les persones per tal que puguin fer les seves eleccions de gènere personal amb el màxim de criteris de salut mental. Per això fa falta el concepte d'apropiació de la pròpia responsabilitat personal, el que permet el reconeixement mutu. La noció de reconeixement mutu ens la ve proporcionant Benjamin (1995, 1996, 2002), i posa de manifest que en la mesura que les persones van assolint aquests nivells de desenvolupament personal, augmenta la llibertat personal i com a conseqüència s'aprofundeix en la democràcia.

Proposta concreta que fem als IES: “TALLERS DE PREVENCIÓ DE LES RELACIONS ABUSIVES”

Per tot l'exposat anteriorment, i atès que l'adolescència és un període crític del desenvolupament de les criatures, en el sentit que es comencen a posar en joc els seus valors i comportaments en un intent d'assajar les pròpies conductes per anar-se constituint en adults/adultes responsables, mentre van abandonant progressivament la tutela parental, proposem la realització d'aquests tallers a secundària, per tal de promoure la reflexió a l'entorn de les relacions abusives i les condicions que les faciliten.

Amb l'objectiu d'apropar-nos al màxim al seu nivell de vivències, abandonem la terminologia violència de gènere i la substituïm per relacions abusives. També els proposem diferents activitats per tal d'evocar que es posin en contacte emocional, a nivell vivencial i psicològic, amb els seus àmbits de relació més pròxims, la família, la colla, la parella –qui en tingui- i els puguin avaluar a la llum de la desigualtat de posicions dels membres en relació, com a testimonis visuals, com a víctimes, i com a perpetradors.

Creiem adequat fer la següent proposta:

1. Trobem oportú intervenir en el procés educatiu dels/les adolescents, per proporcionar-los oportunitats de reflexió sobre aspectes que podien estar latents o ocults; particularment creiem que hi ha moltes conductes abusives

⁸ En una ponència presentada a Madrid el 26-2-5.

- que els nois i les noies veuen, pateixen i/o porten a terme diàriament i que estan naturalitzades, és a dir, invisibilitzades, en els seus aspectes conflictius.
2. Atès que el problema és molt gran, però nosaltres tot just comencem a abordar-lo en l'àmbit de secundària, de moment només ens proposem fer una intervenció puntual i breu, en un intent de proporcionar als/les adolescents, algun element nou de reflexió, per tal de desconstruir i analitzar algunes d'aquestes conductes naturalitzades i propiciar que les puguin modificar, contribuint d'aquesta manera a aportar-los ocasions per ampliar la seva reflexió sobre la desigualtat en algunes relacions, en les relacions de gènere en particular, i en els seus efectes i la seva incidència en el propi sentit de gènere personal.
 3. Després d'una visita prèvia a la direcció de l'Institut de Secundària per tal d'organitzar-ho, portem a terme un taller de dues hores a cada grup classe que el centre considera oportú, d'un nivell no inferior a 3r. d'ESO.
 4. Desenvolupament del taller:
 - a. El taller consisteix en que nosaltres els donem unes pautes per reflexionar respecte al concepte de relacions abusives, concepte que debatem entre tots/totes.
 - b. A continuació els passem un qüestionari amb l'objectiu de que es deixin sentir, a nivell individual, com viuen les relacions en els diferents àmbits: família, amics, parella. Un cop l'han contestat de forma anònima, comparteixen les seves impressions en el grup classe.
 - c. Després els demanem que posin noms propis a un diàleg per veure l'atribució de gènere que fan.
 - d. Seguidament els proposem una activitat consistent en evocar i recordar una situació en la que hagin estat testimonis de violència; una en la que l'hagin patit; i una en la que l'hagin infligit. També els demanem que pensin com s'hauria pogut evitar aquest abús, si era possible. Els proposem exposar les seves evocacions en un grup petit, de tres o quatre persones. Finalment, debatem en el gran grup el que ha sortit en els grups petits. Per aquesta activitat els proposem treballar dins un context de respecte a la confidencialitat i a la intimitat.
 - e. Després els donem unes frases per discutir primer en grups de quatre, i a continuació en el grup classe. Al llarg del procés nosaltres anem aportant idees a partir de les nostres pròpies reflexions més documentades.
 - f. L'activitat s'acaba lliurant-los un full que anomenem de recursos, on els donem bibliografia adequada per la seva edat, i adreces i telèfons de centres on acudir en cas de sentir-se afectats per alguna de les situacions que hagin evocat.
 - g. Finalment els demanem que avaluin el taller, per escrit, seguint unes pautes que els proporcionem.

Dades obtingudes a l'IES on s'ha portat a terme

Quan vam portar a terme la realització d'aquests tallers al Penedès vam passar un qüestionari als nois i noies que hi van participar.

Tot i que aquest qüestionari va ser pensat com una eina qualitativa, el fet de tenir les seves respostes ens ha permès transformar-lo en una mesura quantitativa per avaluar i detectar el que nosaltres anomenem "situació de risc personal de viure en un entorn abusiu". Vam treure una xifra única per cada noi/noia: el percentatge de respostes que

suposen abús o risc d'abús. El fet de ser anònim no ens permet comparar la variable gènere, però malgrat tot ens dóna les següents xifres: que de 146 nois i noies avaluats, el 48,6% viuen en un entorn que podem anomenar sa; el 24,6% en entorn de risc mitjà, i el 26,7% en un entorn de risc alt, entenent que els criteris que utilitzem per atorgar la categoria de risc són purament estadístics, i que el que anomenem sa correspon a un percentatge de respostes de risc no superior al 9%, el que anomenem mig a un percentatge de respostes de risc entre el 10% i 18%, i alt des del 19% fins a 67%.

Malgrat el poc refinament del mètode, les dades obtingudes ens permeten esbossar algunes conclusions. Sembla que puguem afirmar, per exemple, que aproximadament la meitat (el 48,6% sa) de la població estudiada viu en llars que funcionen d'una manera igualitària i democràtica, i que proporcionen un model igualitari en els nois i les noies en creixement. Si fos així ens semblaria molt bona notícia, però el que nosaltres temem és que el que els nois i les noies afirmen no acabi de ser cert, atès el fenomen de la invisibilització o naturalització (Bonino, 2003), que ens fa creure que un comportament que ens és familiar és d'allò més innocu encara que tingui característiques clarament abusives (per ex. per un/a adolescent trobar l'èsmorzar preparat per la seva mare pot ser la cosa més natural del món, sense adonar-se que ell/a mateix/a, o el seu pare, també tenen dues mans per fer-ho).

Malgrat aquesta invisibilització de les conductes abusives, encara surten uns percentatges de nois i noies que estan en risc moderat o gran de patir relacions abusives a la seva família i al seu entorn immediat. Aquestes xifres són molt més creïbles, ja que coincideixen amb els índexs publicats en estudis internacionals molt més precisos, com el mateix de la introducció. En un dels treballs presentat per Gilligan, C. (1991) realitzat sobre una mostra de 36.284 adolescents a Minnesota s'informa que més d'un 25% de les noies han patit abusos psíquics, físics i/o sexuals, i que també n'han patit un 6% dels nois (la majoria dels quals eren físics). David Finkelhor (1986), ja citat, considera que una de cada tres dones és o serà abusada sexualment per un membre de la seva família o per algun home proper abans de fer els 18 anys i que els abusos comencen a una edat mitjana de 10,2 anys.

Conclusions

La visió que va tenir el Col·lectiu Dona de Vilafranca, de fer una intervenció preventiva a secundària i d'impulsar aquests tallers ha estat francament encertada. En primer lloc perquè les valoracions dels/les alumnes han estat molt positives, ens han donat una puntuació mitjana de 3,75/5 en quant a continguts i de 3,74/5 pel que fa a metodologia, i els seus comentaris són no només favorables, engrescadors i agraïts, sinó que demanen més temps per reflexionar. Més específicament, valoren el clima de confiança i comunicació que hem propiciat i el fet que el contingut els fos molt pròxim i entenedor. També han apreciat el fet de poder adonar-se de les conseqüències psíquiques de les relacions abusives.

Per la nostra part, valorem molt positivament el grau d'implicació dels nois i les noies en els tallers, cosa que ha posat de manifest la necessitat que tenen de disposar d'espais de reflexió sobre les problemàtiques que viuen. Creiem que la participació en el taller els ha ajudat a reflexionar sobre els estralls que causen les relacions abusives a les persones que els pateixen, a adonar-se que tots i totes incorrem en alguna relació abusiva en algun moment i que el fet de reflexionar-hi és el que ens pot donar eines per evitar aquestes conductes en futures ocasions.

Per acabar, només dir que som conscients que la nostra és una contribució molt minsa, perquè canviar les actituds i estructures mentals tan arrelades requereix un treball molt més continuat, però que confiem que hagi estat una aportació prou vàlida de foment del valor de respecte cap a totes les persones, als nois i les noies que hi han participat.

Bibliografia:

Ajuntament de Barcelona. Sector de Serveis Personals. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament. "Prevenió de les relacions abusives a secundària" cedit amablement per Maribel Cárdenas, directora.

Bassin, D. (1996), Beyond the he and the she. En: *Gender in Psychoanalytic Space*, ed. M. Dimen & V. Goldner. New York: Other Press, 2002, pp. 149-181.

Benjamin, J. (1995), *Los Lazos de Amor. Psicoanálisis, feminismo y el problema de la dominación*. Buenos Aires: Paidós.

----- (1996) *Sujetos iguales, objetos de amor*. Buenos Aires: Paidós.

----- (2002), The riddle of sex: feminine passivity and the masculine solution Presentat a la reunió del Committee on Women and Psychoanalysis, International Psychoanalytical Association, "Sexuality and Gender". Estocolm, Agost.

Berbel, S.; Pi-Sunyer, M.T. (2001). *El cuerpo silenciado*. Barcelona: Viena Ediciones.

Bonino, L. (2003). Los micromachismos y sus efectos: Algunas claves para su detección. Publicat a: Blanco, P Y Ruiz, C. (Comp.) *La prevención y detección de la violencia contra las mujeres desde la atención primaria de la salud*. Madrid: APDSP

Chodorow, N. (1984). N. *El ejercicio de la maternidad*. Barcelona: Gedisa, 319 pàg.

_____(1994). *Masculinities, Femininities, Sexualities. Freud and Beyond*. Londres: Free Association Books, 132 pàg. ISBN 1 85343 380 2.

_____(1999). *The power of feelings*. New Haven y Londres: Yale University Press. 328 pàg. ISBN 0 300 08909 0

Dimen, M (2003) *Sexuality, Intimacy, Power*, Hillsdale: The Analytic Press. 328 pàg. ISBN 0 88163 368 2

Gilligan, C. & cols. (1991) *Women, Girls & Psychotherapy. Reframing resistance*. New York: Harrington Park Press, 272 pàg. ISBN 1 56023 012 6

Goldner, V (2003) Ironic Gender/Authentic Sex. *Studies in Gender & Sexuality*, 4(2), 113-139.

Harris, A. (2000), Gender as a soft assembly. *Studies in Gender & Sexuality*, 1:233-251.